

Bates «The Eastern Libyans». F. Windberg στην Realencyklopädie).

K. ΜΕΓΑΛΟΜΜΑΤΗΣ

Όχος. 1) Κύριο όνομα ή επωνυμία του Αρταξέρξη Γ', εφόσον δίδονται οι ελληνικές πηγές («Όχος ο μετονομασθείς Αρταξέρξης», Διόδωρος Σικελιώτης, XV, 93 και «Αρταξέρξης ο επικληθείς Όχος», Διόδωρος Σικελιώτης, XVI, 40). Ουσιαστικά πρόκειται για επωνυμία (αρχ. πέρα. Wuhuka, ουαχούκα), την οποία είχε επιλέξει και ο Δαρείος Β' (Κτησ. εκλ. 44, 48, 56) πριν από την άνοδό του στο θρόνο (Justi «Iranisches Namenbuch», S. Sturm «Ochos», στη Realencyklopädie, 34, HB, στ. 1768).

2) Ποταμός της Περούας, ονομασμένος έτσι στα ελληνικά μόνο μετά τα χρόνια του Αλεξάνδρου (Στράβων, 509: «ου πάνυ δε υπό των παλαιών το Όχος ονομάζεται»). Σε περίπτωση που τον ταυτίσουμε με το σημερινό Τετσέντ, τότε πρόκειται για τον ονομασμένο από τον Ηρόδοτο (Γ', 117) 'Ακη ποταμό, ίσως πρότερο ελληνικό όνομά του (Kiepert «Lehrbuch der alten Geographie», σ. 59. Kiessling, στη Realencyklopädie, B. IX, στ. 470, ο οποίος τον ταυτίζει με το Χερύ ροιόντ Τατσέντ. Tomaschek, στη Realencyklopädie, B. I, στ. 1162). Ο Αλέξανδρος είχε διασχίσει τον Ω. προερχόμενος προς τη Σογδιανή (Curtius, VII, 10).

Οι κλασικές ελληνικές και ελληνορωμαϊκές πληροφορίες για τον Ω. διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους. Μέσα από την Υρκανία και συγκεκριμένα μέσα από τη Νησαία (τμήμα της Υρκανίας) ρέει ο Ω. «Διαίρεται δε και ποταμοίς η Υρκανία τε Ω. και Ώξω μέχρι της εις θάλατταν εκβολής, ων ο Ω. και δια της Νησαίας ρεί». Οι γνώμες δίδονται αν ο Ω. είναι παραπόταμος του Ώξου ή αν συμβάλλουν μαζί («ένειο δε τον Ω. επί τον Ώξον εμβάλλειν φασίν»). Ο Απολλόδωρος θεωρεί τον Ω. «ως εγγυτάτω τοις Παρθυαίοις ρέοντα» και δε σημειώνει τίποτε περισσότερο. Κατά μερικούς ρέει μέσα από την Βακτριανή, ενώ κατ' άλλους περιγράφει τμήμα των συνόρων της (Στράβων, 518: «ρείν δε τον Ώξον οι μιν διά της Βακτριακής φασίν. οι δε παν' αυτήν»). Πλίνιος Nat. Hist., VI, 48: «gens haec (εννοεί τους Βάκτρους)... Includitur flumine Ocho» και XXI, 75: «arud Bactros amnes Ochus et Oxus...». Πτολεμαίος VI, 11, 2, 4. Ammianus Marcellinus, XXIII, 6, 57. Κατ' άλλους Ω. και Ώξος έχουν χωριστές εκβολές στην Υρκανική Θάλασσα: «οι μιν έτερον του Ώξου μέχρι των εκβολών νοτιώτερον εκέλευ, αμφοτέρων δ' εν τη Υρκανία ταις εις την θάλατταν υπάρχειν εκρούσις, οι δε και αρχάς μιν έτερον συμβάλλειν δ' εις εν του Ώξου ρείθρον πολλοχών και εξ και επτά σταδίων έχοντα το πλάτος».

Η πηγή του Ω. βρίσκεται κατά το Στράβωνα (510) στα ινδικά σύνορα, ενώ πηγές πετρελαίου υπάρχουν κοντά σε κάποιο σημείο του ρου του. Οι διαφορετικές και αντιφατικές πηγές του Ω. οδήγησαν το Hermann («Alte Geographie des unteren Oxusgebietes», στα Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft, N.F., XV, σ. 4) στη λαθεμένη υπόθεση περί ύπαρξης δυο ποταμών υπό το όνομα Ω.: ένα βακτριανό και ένα υρκανικό. Ο πρώτος θα ήταν ο σύγχρονος Σανγκάλκας και ο δεύτερος ο σημερινός Ατρέκ. Ωστόσο, ο Kiessling απέδειξε ότι ο Ω. αντιστοιχεί στο σύγχρονο Τατσέντ. Ο ίδιος εξηγεί ότι περιλήφθηκε ο Ω. στην Υρκανία λόγω των πολλαπλών αντιλήψεων περί της έκτασης αυτής της περιοχής και της συχνά αποδομένης ευρύτερης έκτασης στο χώρο αυτόν. Σύμφωνα πάντοτε με τον Kiessling, η συσχέτιση του Ω. με το χώρο των Πάρθων ήταν σύγχυση και το ίδιο υπήρξε η υπόθεση περί του Ω. ως παραπόταμου του Ώξου, οφειλόμενη στον Πάτροκλο, ο οποίος την εκβολή του Ώξου εξέλεξε ως αυτήν του Ατρέκ.

Πέραν από τους Γήλες, τους Καδούσιους, τους Άμαρδους και τους «των Υρκανίων τινές» σημειώνει ο Στράβων «επίτα το των Παρθαίων έθνος και το των Μαργιανών και των Αρίων και η έρημος, ην από της Υρκανίας ορίζει ο Σάριος ποταμός προς εξε βαδίξουσι και επί τον Ω.». Στο κρίσιμο αυτό για τη γεωγραφική — τοπογραφική ταύτιση του Ω. κείμενο ο Στράβων εκλαμβάνει και την Παρθική Γη ως ιδιαίτερα ευρύ χώρο, εκτεινόμενο πέραν των συνήθως αποδιδόμενων σ' αυτόν ορίων. Αυτό άλλωστε συμβαίνει και σε άλλους συγγραφείς

(Plinius Nat. Hist., VI, 113: «regio Nisiaea Parthynes nobilis»). Μπορούμε καταληκτικά να ταυτίσουμε τον Ω. με τον Τατσέντ, αποδίδοντας τα προβλήματα των υπαρκτών σε μας πηγών τόσο στις σχετικά ασαφείς πληροφορίες των αρχαίων συγγραφέων όσο και στην όχι απολύτως καθορισμένη και προσδιορισμένη έκταση των τοπωνυμίων της Κ. Ασίας τότε.

K. ΜΕΓΑΛΟΜΜΑΤΗΣ

ώχρα (ορυκτολ.). Ορυκτή εύθραυστη άργιλος, που συνίσταται, σχεδόν πάντοτε, από μείγμα υδροξειδίου του σιδήρου, κυρίως, και από αργιλώδεις ασβεστολιθικές ή αμμώδεις ουσίες, αναμειγμένες και με άλλες προσμίξεις φωσφορικού οξέος και μαγγανίου. Ανάλογα με το είδος και την ποσότητα των διάφορων προσμιγμάτων, παρουσιάζει η ώ. και διάφορους τόνους χρωμάτων, όπως ανοιχτό κίτρινο, κτρινόροφνιο, ερυθρόροφνιο κ.ά. Υπάρχουν, ακόμη, όλες οι δυνατός μεταβατικές μορφές από τα καθαρά είδη ώ. μέχρι τις πολύ σιδηρούχες γαίες ή αργίλους. Επίσης, ανάλογα με το είδος των προσμιγμάτων, έχουμε την παχιά (αργιλούχα) και την ισχνή ώ. (ασβεστολιθική ή αμμώδη), από τις οποίες παρουσιάζει μικρότερη περιεκτικότητα υδροξειδίου του σιδήρου από τη δεύτερη. Ορισμένες φορές το μαγγάνιο αντικαθιστά το σίδηρο στη σύνθεση της ώ. ή συνυπάρχει μαζί του, οπότε πρόκειται η σκοτεινότερου χρώματος ποικιλία (υπόφαια), γνωστή με το όνομα ούμβρα ή «σέννα», από την ομώνυμη περιοχή της Ιταλίας, όπου, κυρίως, βρίσκεται. Η ώ. απαντά σε όλες, σχεδόν, τις χώρες της γης. Συγκεντρωμένες, πάντως και εκμεταλλεύσιμες εμφανίσεις της ώ. υπάρχουν στη Γερμανία, την Ιταλία, τη Γαλλία, την Αγγλία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά κ.α. Στην Ελλάδα βρίσκεται στη Λακωνία, τη Σκόπελο, τη Μήλο, την Κίμωλο, το Ταίναρο κ.α. Πάντως, η καλύτερη ποιότητα κίτρινης ώ. υπάρχει στην Οξφόρδη της Αγγλίας.

Οι ώ. χρησιμοποιούνται ευρύτατα ως χρώματα, είτε μόνες είτε αναμειγμένες με άλλα ορυκτά χρώματα. Μεγάλες ποσότητες καταναλώνονται στον εξωτερικό χρωματισμό οικοδομών, στη βιομηχανία του άχρωμου χάρτι κτλ. Στο εμπόριο οι ώ. διακρίνονται σε κίτρινες και σε κόκκινες. Οι τελευταίες παρασκευάζονται από τις πρώτες με θέρμανση μέχρι 250° C. Ανάλογα με τη λεπτότητα των κόκκων τους, οι ώ. κατατάσσονται σε έξι κατηγορίες. Ανθεκτικές στο φως και με αρκετά καλή ικανότητα επικάλυψης, οι ώ. μπορούν να αναμειχθούν άνετα με το Άδδι και να δώσουν λεπτότατο ελαιόχρωμα. Εξάλλου, δεν αντιδρούν με τα «μαλακά» οξέα και παρουσιάζουν καλή ανθεκτικότητα έναντι των ατμοσφαιρικών αντιδραστηρίων (υγρασία, οξείδωση κτλ.), γι' αυτό και χρησιμοποιούνται συχνά στις οικοδομικές χρωματικές εργασίες. Ακόμη καλύτερη συμπεριφορά, ως χρωματικές, εμφανίζουν οι τεχνητές ιδώεις ώ.

Ώχρα. Μετόχι στην επ. Λασιθίου. Η αρχαιότερη μνεία του ονόματος αναφέρεται στον Καστροφύλακα (Κ104) το 1583 Mettocchio de Oghra, ο οποίος, όμως, δεν αναφέρει τον αριθμό των κατοίκων, όπως άλλων μετοχών. Από το Βασιλικό αναφέρεται (Μνημεία Κρητ. Ιστ. V. σ. 29) Metochio Ogra ο Plaideno με 6 σπίτια το 1630. Άρα το μετόχι Ώ. λεγόταν το 1630 και Πλαϊδένω, που είναι το σημερινό χωριό Πλαθιανών (βλ.λ.), επώνυμο των κατοίκων Πλατής — Πλατάκης. Το όνομα Ώ. οφείλεται στο χρώμα της περιοχής.

Σ.Γ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ

ώχρα εδάφη. Εδάφη υγρών υποτροπικών περιοχών, σε δάση από πλατύφυλλα δέντρα, που διακρίνονται σε ποτζολικά, με γκλέυ, ποτζολικά με γκλέυ. Έχουν ως μητρικό υλικό αργιλικούς σχιστολίθους, είναι όξινα, με περιεκτικότητα σε χούμο και με χρώμα κτρινωπό (ώχρο), που οφείλεται στο υδροξείδιο του σιδήρου. Τα τέτοια εδάφη προσφέρονται για καλλιεργειές εσπεριδοειδών, τσαγιού, αμπελιών, καπνού, λαχανικών και φυτών παραγωγής αιθέριων ελαίων, υπό την προϋπόθεση της τακτικής και μεθοδικής λίπανσής τους, λόγω του ότι τα ω.ε. στερούνται θρεπτικών ουσιών. Χώρες με ευρείες εκτάσεις ω.ε. είναι οι ΗΠΑ (στα νότια), η Κίνα, η Αυστραλία (στα ΝΑ), η Ν. Ζηλανδία, η Σοβιετική Ένωση (Δ. Γεωργία) κ.ά.

ώχρα σφαίρα (ιατρ.). Τμήμα του φακοειδή πυρήνα (βλ.λ.), των ημισφαιρίων του εγκέφαλου.

ώχρες (ορυκτολ.). Γαιώδεις χρωματικές ύλες. Ο χημικός τους τύπος δεν είναι καθορισμένος, γιατί η χημική τους σύσταση παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Αποτελούνται από ένυδρα οξειδία του σιδήρου, μέσα σε αργιλικές ή κρητιδικές (ασβεστολιθικές) βάσεις, με προσμίξεις από φωσφορικά ή μαγγανιούχα ορυκτά.

Ανάλογα με το είδος των προσμιγμάτων τους, οι ώ. παρουσιάζουν διάφορα χρώματα και διακρίνονται: 1) σε παχιές, που είναι αργιλούχες και η περιεκτικότητά τους σε υδροξείδιο του σιδήρου είναι συγκριτικά μικρότερη, και 2) σε ισχνές, που είναι ασβεστούχες και η περιεκτικότητά τους σε υδροξείδιο του σιδήρου είναι συγκριτικά μεγαλύτερη.

Προέλευση και διάδοση. Οι ώ. δημιουργήθηκαν από καθίζηση — μέσα σε νερά λιμνών, ελών και θαλασσών — αιωρημάτων, τα οποία προέρχονται από αποσάθρωση και εξαλλοίωση σιδηρούχων πετρωμάτων, καθώς και από οξείδωση άλλων σιδηρούχων ορυκτών (ζώνη οξείδωσης ή σιδηρούχο κάλυμμα). Υπάρχουν όλοι οι δυνατοί τύποι με περιεκτικότητες σε σιδηρούχα υδροξείδια και αργιλούχα ή ασβεστούχα και άλλα ορυκτά, που παρουσιάζουν αντίστοιχη ποικιλία χρωμάτων και αποχρώσεων.

Οι ώ. απαντώνται σε στρωματοειδείς και κοιτοειδείς ή φλεβοειδείς μορφές, καθώς και σε κονδυλώδη εγκλείσματα, που βρίσκονται σχεδόν σε όλη τη γη, με κυριότερες εμφανίσεις στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία. Στην Ελλάδα απαντούν στο ακρωτήριο Ταίναρο, στα νησιά Σκόπελο, Μήλο (Βάνη), Κίμωλο κ.α. χωρίς να γίνεται εκμετάλλευσή τους.

Επεξεργασία. Οι ώ. μπορούν να χρησιμοποιηθούν και χωρίς επεξεργασία, ύστερα από απλή κοινοποίηση. Συνήθως, όμως, υπόκεινται σε έκπλυση, ταξινόμηση και φρύξη, κατά την οποία μεταβάλλεται το αρχικό τους χρώμα, χάρη στις γαιώδεις προσμίξεις. Αυτές κάνουν τις αργιλούχες ώ. να αποκτούν κόκκινες και ιδώεις αποχρώσεις, ενώ στις ασβεστούχες, αντίστοιχα, προσδίνουν μια χρωματική ποικιλία από σταχτοκόκκινες μέχρι σκούρες βαθιές. Ακόμη και οι πλούσιες σε οργανικές ύλες ώ. φρύνονται για να βελτιωθούν οι ξηραντικές τους ιδιότητες.

Οι ώ. χρησιμοποιούνται παλιότερα πολύ ως χρωματικές ύλες, γιατί τα χρώματά τους ποικίλλουν από το ανοιχτό κίτρινο μέχρι το βαθύ κόκκινο, το σταχτί και το ιδώες. Σήμερα, όμως, η οικονομική τους σημασία, καθώς και των προϊόντων τους, υποβιβάστηκε πολύ, γιατί έχουν αντικατασταθεί στις χρήσεις τους από τις τεχνητές ώ., που έχουν καταλάβει τη διεθνή αγορά.

Οι τεχνητές ώ. Παρασκευάζονται σε μεγάλες ποσότητες. Το κίτρινο του mars από αυτές είναι ένυδρο οξείδιο του σιδήρου ή μείγμα του με αργιλώδεις ή ασβεστούχες βάσεις, καλά δουλεμένο (ανακατεμένο).

Το μείγμα αυτό, με κατάλληλη φρύξη, μπορεί να γίνει πορτοκαλί, μενεξεδένιο και κόκκινο του mars. Δηλ. δίνει χρωματικές ουσίες άριστης ποιότητας, ομοιογενείς και με πολύ ικανοποιητική επικαλυπτική ικανότητα.

Χρήσεις. Τα διάφορα είδη ώ. χρησιμοποιούνται μετά την επεξεργασία τους ως χρώματα, είτε μόνα τους είτε ανακατεμένα με άλλες ορυκτές χρωματικές ύλες, στη βιομηχανία παρασκευής χρωμάτων με λινέλαιο, στη χαρτοβιομηχανία, στην κεραμική κ.α.

Στις ορυκτές ώ. ανήκουν: η ούμβρα (κυπριακή ή τουρκική), που είναι μαγγανιούχα, και η terra di sienna, που με φρύξη δίνει την καστανή χρωστική «μαόνι».

Σημειώνεται, τέλος, ότι στο παρελθόν, εκτός από τις ώ. χρησιμοποιήθηκαν και άλλες ορυκτές χρωματικές ύλες, όπως: η κιννάβαρη, η σανδαράχη, το λιθόπνοιο, ο κροκοίτης, ο λειμωνίτης, ο αιματίτης, το θεικό βάριο, το θεικό ασβέστιο, ο γύψος, η κιμωλία (κρητίδα), το ανθρακικό ασβέστιο, το οξείδιο του ψευδαργύρου, το χρωμικό σπρόνιο, ο μαλαχίτης κ.ά. Όλες αυτές οι χρωματικές ύλες έχουν πια αντικατασταθεί με τεχνητά χρώματα.